

Posudek disertační práce Mgr. Martina Bílka, MBA z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích na téma

Hospodářská etika jako etika rámcového řádu. Kritická reflexe hospodářsko-etické koncepce Karla Homanna

Disertační práce, předložená JU ke dni 1. ledna 2011, má celkem 167 stran. Je opatřena Obsahem (str. 4,5), Úvodem (str. 6,7). Samotná práce je rozčleněna do tří kapitol. První pod souhrnným názvem *Východisko faktické, hospodářsko-etické reflexe*, zahrnuje řadu podkapitol v členění od 1.1 do 1.4.4 od str. 8-34. Do kapitoly 2 pod názvem *Homannova koncepce hospodářská-etiky jako etiky rámcového řádu* zahrnuje autor interpretaci Homannovy hospodářské etiky v členění od 2.1 – 2.9, str. 35-108; Třetí kapitola autorovy disertace obsahuje *Kritické zhodnocení Homannovy koncepce*; čtenář ji najde na stránkách 109-154. Následuje čtyřstránkový *Závěr*, (155-159) dále *Seznam literatury* (16-165), česky psaný *Abstrakt* (166) a anglický *Summary* (167). Konstatuji, že z formálního hlediska splňuje disertace kol. Bílka náležitosti na ni kladené, pokud jde o jednotlivé náležitosti i celkové členění a rozsah pojednání. Chci však především vyzdvihnout okolnost, že disertace seznamuje čtenářskou obec s autorem, jehož pojetí hospodářské etiky a myšlenky o tržní ekonomice jsou velmi podnětné i pro naši situaci.

Takřka čtvrtinu své disertace věnuje kol. Bílek východiskům hospodářsko-etické reflexe. Recenzent soudí, že méně by bylo více. V rámci dnes již etablované tradice sociálního učení církve, není snad třeba dokládat oprávněnost theologického přístupu k sociálně-etickým problémům, osvětlovat jeho předpoklady a východiska. Nicméně je třeba uznat, že v dalších dvou rozsáhlých kapitolách, od strany 44 až do konce pojednání na str. 154 se autor zaměřuje na Homannovu koncepci hospodářské etiky, včetně její kritiky. Je třeba pozitivně hodnotit, že disertaci píše autor, který je obeznámen s ekonomickou problematikou. Ekumenická obec bude potřebovat právě ty, kdo si osvojili tento typ znalostí pro rozhovor o otázkách dnešního světa. Je důležité sestupovat ke kořenům vlastní tradice a vynášet z ní podněty pro takový rozhovor. V tomto světle lze pozitivně ocenit i několik stránek textu, který obrací v knize pozornost k myšlenkám vybraných pozdních scholastiků, týkajících se vzdáleně tématu.

Interpretaci Homannovy etiky rámcového řádu věnuje oprávněně pozornost ve druhé a třetí kapitole své disertace. Činí tak metodicky správně tím, že nejprve věnuje pozornost filosofickému pojetí Homannovy koncepce (od str. 44n), dále se zamýšlí nad ekonomikou v Homannově pojetí, od str. 57, do které zařazuje i vztah etiky a ekonomiky, teologie a ekonomiky, význam křesťanských příkázání a jejich možnou ekonomickou interpretaci. Od str. 88 se rozepisuje o demokracii jako podmínce tržního hospodářství. Následuje Homannovo pojetí sociálně-tržního hospodářství, pasáž o morální kvalitě tržního hospodářství. Dvě závěrečné kapitoly tohoto oddílu se týkají: „hříchů“ proti tržnímu hospodářství a důsledků tržního hospodářství. Závěrečná, třetí kapitola, obsahuje kritické zhodnocení Homannovy etiky.

Vůči práci, která dosvědčuje autorův zájem o hospodářskou a sociální problematiku a značný stupeň informovanosti na jeho straně o problémech, které jsou pro ni charakteristické, vznáším nicméně několik výhrad. Rozdělil jsem je na připomínky zásadního charakteru a na ty, které se týkají úrovně textu.

A)

První námitka: Kromě mnoha paušálních vět zejména v první části své práce, např. na str. 11: *Masám připadá tento svět komplikovaný, nepřehledný a nerozumí mu*, najdeme v práci i řadu problematických tvrzení. Mám na mysli např. interpretaci kalvínské zbožnosti v souvislosti s rozmachem kapitalistického způsobu hospodářství. Myslím, že autor nesprávně pochopil Weberův náhled na důrazy kalvínské teologie, zejména v učení o predestinaci. Není pravda, že Kalvínův theologický koncept odvracel stoupence tohoto vyznání od praktického života. Kalvinismus jako specifický typ protestantské zbožnosti naopak hluboce ovlivnil hospodářský a sociální život některých zemí západní polokoule. Jde zejména o Anglii, Holandsko a Spojené státy americké. Na pozadí této skutečnosti je třeba opravit názor M. Novaka, o který se autor v disertaci opírá:... *Katolická etika... osvětluje sociální dimenze svobodného hospodářství lépe než etika protestantská. Katolický duch je svou svátostnou láskou ke smyslovému světu lépe naladěn k přijetí světa a stvořených dober než asketický, obrazoborecký či přísně rigoristický protestantismus*. Autor disertace by musel sám relativizovat stanovisko autora uvedené citátem, kdyby se zaměřil na jiné pasáže Novakovy knihy, kterou uvádí v poznámkovém aparátu (Duch demokratického kapitalismu); v ní M. Novak charakterizuje rozdílné typy zbožnosti a jejich důsledky pro hospodářskou aktivitu. Jednoznačně zastává stanovisko, že právě ve Spojených státech, Velké Británii, Holandsku, tedy v zemích, které byly silně ovlivněny kalvinismem, se prosadila v novodobých dějinách velmi silná, praktická orientace na hospodářskou aktivitu. Vyrůstala totiž z typu zbožnosti, která nenabádá k odvratu od každodenních povinností, nýbrž je naopak činí předmětem zvláštní péče. Křesťan jde vsříc eschatologickému soudu, v němž bude dotazován především na to, jak obstál v plnění každodenních povinností. K základním rysům této teologie patřila kritika uspořádání tehdejší společnosti, v níž chyběly občanské svobody a demokratický způsob rozhodování. Stoupenci kalvínské konfese toužili na prvním místě po náboženské svobodě. Avšak jejich svoboda nebyla svobodou od společenské odpovědnosti, - byla s ní naopak bytostně spojena. Právě pro tento rys byli křesťané kalvínskému typu zbožnosti neobyčejně aktivní i ve všedních záležitostech, zejména v sociální a hospodářské sféře.

Recenzentova druhá námitka se týká první kapitoly (1.3.1) disertace, v níž autor uvádí názor rakouského morálního teologa H. Renöckla na etiku jako vědu o zdařilém životě (str. 19n). Čtenář je dalšími větami veden k poznatku, že je to údajně v souladu s Aristotelovým pojetím etiky. Z celé pasáže však není jasné, co je stanoviskem H. Renöckla a co zastává M. Bílek. Na tuto nesnáz narazí čtenář při autorových interpretacích častěji. Je třeba jasně rozlišovat stanovisko vlastní od stanovisek interpretovaných. To je zvláště důležité v situacích, kdy interpretovaný autor sám interpretuje ještě někoho dalšího. Ale k věci samé: sdílí autor disertace názor, že etika je věda o zdařilém životě? Sám na téže straně, kde uvádí tuto definici etiky, se zastavuje u Aristotelova pojetí (nebo to činí H. Renöckl?), které svou podstatou míří úplně jinam. Uzavírám: etika je věda o mravních normách, nikoliv o zdařilém životě, jak dokonce na str. 65 potvrzuje sám autor.

Recenzentova třetí pochybnost či námitka se týká autorovy koncepce etiky jako takové. Autor se zřejmě se orientuje na pojetí etiky, které zastává A. Anzenbacher; ten v knize *Křesťanská sociální etika*, CDK, 2004, na kterou se autor odvolává, řadí individuální etiku spolu se sociální do aplikované etiky. Autor disertace zřejmě přejímá toto rozdělení, jak lze soudit z oddílu nadepsaném *Individuální a sociální etika* (str. 23). Ze seznamu literatury je patrné, že se neseznámil s pracemi švýcarského sociologa a etika A. Richa, který má podle mého soudu přesnější rozdělení etických disciplin: zmíněný autor rozlišuje etiku individuální,

personální, sociální a ekologickou. Důležitý je zejména rozdíl mezi dvěma prvními. Zatímco v individuální etice jde o vztah jedince k sobě samému, v němž se kladou základní mravní otázky, v personální etice jde o vztahy jednotlivců mezi sebou v úzkém kruhu rodiny či přátelství. A teprve ve třetím okruhu jde o vztahy mezi lidmi, jež jsou zprostředkovány institucemi. Myslím, že by disertaci výrazně posloužilo, kdyby se orientovala na toto rozdělení se všemi jeho implikacemi. Bez tohoto přesnějšího rozdělení není jasné, co patří do etiky individuální a kam zařadit vztahy, které jsou úzce osobní a pro něž lze termín sociální užít jen rámcově: rodinné vztahy se odehrávají přirozeně v rámci malé pospolitosti, která však může být pouze zvnějšku nazírána jako sociální instituce; naproti tomu vztahy členů tohoto nejužšího společenství mají výrazně osobní charakter.

Recenzent má výhrady, a to je čtvrtá námitka, vůči tomu, že autor disertace nevnímá rozdíl mezi ekonomikou a ekonomii; o tom se čtenář může přesvědčit na několika místech recenzované práce. Jedno místo za všechny ostatní: „...*ekonomika jako věda o nakládání s nedostatkovými zdroji...*“ (61) Na jiném místě přisuzuje tuto formulaci samotnému Homannovi (59) Autor je zřejmě přesvědčen, že ekonomika je teoretická disciplína. Co je potom ekonomie? Obdobně nerespektuje rozdíl mezi životním prostředím a ekologií jakožto vědou o životním prostředí (str. 123).

B)

Kromě těchto připomínek, musím uvést řadu výhrad, které se týkají značně kolísavé písemné úrovně předloženého textu. V oddílech, kde autor převážně cituje (srv. Oddíl 2), je zřejmé, že přebírá formulace jiných autorů. Textová úroveň je většinou dobrá. Horší se však znatelně ve chvíli, kdy autor formuluje sám. Řada jeho formulací je nejasná, nezřídka se vyjadřuje toporně. Někdy se pod uvedeným nadpisem objevuje text, který s ním věcně souvisí velmi volně. Např. za názvem (3.1.3) *Osobní etika vedoucích pracovníků, zaměstnanců a zákazníků* následuje text, který nemá s ohlášeným tématem takřka nic společného. Autor od zvolené oblasti zkoumání utíká hned první větou. A nejde o ojedinělý případ. V celém pojednání dochází poměrně často k těmto těkavým dotykům s problémy, u kterých autor setrvává jen krátce a hned obrátí pozornost někam jinam.

V práci se objevuje další nesnáz, kterou jsem zmínil již v úvodu svého posudku: autor disertace se nesnaží důsledně oddělit text, který je zřetelně jeho interpretací myšlenek cizího autora, od vlastního stanoviska a komentáře. To může následně vyvolat i konfušní záměnu stanovisek u čtenářů. Za těchto okolností není snadné posoudit, zda M. Bílek interpretuje autora zvoleného textu správně.

C)

Přecházím ke gramatické úrovni textu. Zásadní poznámka, která se týká celé disertace: autor jen velmi vzácně prozradí, že zná ještě jiné interpunkční znaménka než tečku nebo čárku. Radí vedle sebe věty, kratší delší, různé významové důsaznosti, a odděluje je většinou pouze čárkami. Tento způsob písemného vyjadřování silně připomíná mailovou „technologii“ textu. Autor si neuvědomuje, že interpunkční znaménka, kterých je celá řada, jsou grafickými znaky, s jejichž pomocí vyjadřujeme různé významové polohy textu. Už samotný název druhé kapitoly jeho disertace je zatížen tímto nedostatkem: *Homannova koncepce hospodářská-etiky jako etiky rámcového řádu*. Autor neví (?), že pomlčka, pokud není oddělena mezerami zleva i zprava vytváří spojení dvou slov? Toto spojení autor s největší pravděpodobností

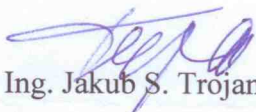
nezamýšlel, ale fakticky uvedl čtenáře do rozpaků. A dostal se tím do rozporu s názvy, které sám užívá v nadpisu oddílu 1, i v samotném názvu své disertace.

Dále obsahuje text celou řadu stylistických chyb či nejasností. Příklad: *Naproti tomu etice jde podle nich o pravý opak altruismus, solidaritu a pomoc druhému.* (str. 59) Čtenář má na vybranou: buď v etice jde o pravý opak altruismu(?!), nebo si sám musí za slovo *opak* vložit dvojtečku nebo středník. Prohřešků proti českému jazyku je v disertaci bezpočet. Kromě zmíněných čárek, které často chybějí tam, kde mají a musejí být, kromě nesprávného užití vztažných zájmen: *kdo, který, jenž, jež* a dalších, velmi četných prohřešků proti gramatice i duchu jazyka, se autorovi několikrát vloudila chyba ještě hrubší: zaměnil správné měkké *í* za ypsilon (str. 61, 111, 128, 141).

Závěr: autora je třeba pozitivně hodnotit za to, že si vybral téma, které svým zaměřením i informacemi poskytuje cenný materiál pro orientaci církví v dnešní společenské situaci. Jeho disertace je kritickým rozhovorem s autorem německé provenience, jehož myšlenky mohou posloužit i naší orientaci v jednom sektoru společenského života. Tím autor prokázal schopnost pracovat s textem a předložit i vlastní stanoviska.

Za předpokladu, že projde jeho disertace důkladnou jazykovou korekturou jak v hlavním textu, tak i v poznámkovém aparátu, lze ji považovat za přijatelnou pro obhajobu v doktorském řízení. A jen po důkladných opravách stylistických může být podle mého soudu přijata do tisku. Recenzent je přesvědčen, že bez splnění těchto podmínek nemůže být disertace Mgr. M. Bílka ani zařazena do knihovny theologické fakulty.

V Praze, dne 27. února 2010

ThDr. Ing. Jakub S. Trojan, emeritus ETF
UK